УДК 378.147

СИТУАТИВНІСТЬ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Г.Я.Іванишин

У статті на основі аналізу психолого-педагогічних джерел, методичної літератури та власного досвіду обґрунтовано принцип ситуативності як лінгводидактичної основи формування професійно спрямованого діалогічного мовлення в іноземних студентів медичних спеціальностей ВНЗ. Розкрито проблему моделювання професійної діяльності та соціальних стосунків медичної сфери в навчальних умовах і схарактеризовано навчально-комунікативні ситуації та актуальні теми, виділено основні види ситуативних завдань з формування професійного мовлення іноземних студентів.

Ключові слова: *ситуативність, професійно спрямоване діалогічне мовлення, іноземні студенти медичних спеціальностей ВНЗ, моделювання професійної діяльності.*

SITUATIONAL PROFESSIONALLY ORIENTED DIALOGUE SPEECH: THE LINGVODIDACTICAL ASPECT

H.YA.Ivanyshyn

Summary. *In the article on the basis of psychological and pedagogical sources, methodological literature and own experience the situational principle as lingo-didactic basis for the formation of professional dialogue speech of foreign students medical university is established. The problem of modeling of professional activity and social relations in the medical sphere in the training conditions is revealed; educational and communicative situation and current topics are characterized; the main types of situational tasks of professional speech for foreign students are distinguished. Situational principal is considered as one of the main motivating factors of communication, and a need to communicate appears under condition of creation of a speech situation. While studying Ukrainian professionally oriented dialogue speech at an advanced stage in medical universities learning situations are created that are, on the one hand, have a professional value and meet the cognitive interest of foreign students from professional disciplines, on the other hand, can expand and implement foreign language communication skills.*

Keywords*: situational principle, professionally oriented dialogic speech, foreign students of medical specialties, modeling of professional activity.*

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційно-глобалізаційні процеси світового простору породжують

© Г.Я.Іванишин

нові запити в освітній сфері, зокрема й у методиці викладання української мови як іноземної. Вивчення ефективних способів навчання іноземних громадян у нефілологічних ВНЗ України зумовлене стратегією розвитку мовної освіти, що ґрунтується на основних положеннях Конституції України, законах України про «Про вищу освіту», Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, Концепції мовної підготовки іноземців у ВНЗ України, Загальноосвітніх стандартах з української мови як іноземної.

Українська мова для іноземних студентів, які навчаються в нефілологічних вишах України, є не тільки освітньою дисципліною, а й засобом їхнього усебічного ментального розвитку та фахового зростання. Забезпечення комунікативних потреб студентів у навчально-професійній і навчально-науковій сферах та формування комунікативної компетентності сприятимуть становленню мовної особистості майбутнього фахівця як активного учасника міжкультурного спілкування, що неможливо без досконалого володіння професійним діалогом.

Аналіз досліджень з даного питання. Проблема пошуку нових шляхів оптимізації навчання професійно спрямованого усного мовлення іноземних студентів ВНЗ представлена багатьма аспектами: досліджено формування мовленнєвої компетенції майбутніх медиків (Є.Арцишевська, Є.Божович, Е.Бистрова, І.Зимняя та ін.); здійснено розробки професійно орієнтованого навчання іноземних студентів медичних спеціальностей російською мовою (А.Бондаренко, Г.Борзенко, Ж.Бутенко, Л.Васецька, К.Гейченко, В.Дьякова, М.Ігнатієва, З.Кім, О.Рощупкіна, В.Хейлік та ін.); досліджено особливості навчання діалогічного мовлення іноземних студентів українською мовою (Л.Васильєва, С.Воробйова, Н.Зайченко, І.Кочан, Л.Паламар, Б.Сокіл, Н.Станкевич, Г.Швець та ін.).

Аналіз лінгводидактичних і дидактичних джерел дозволяє стверджувати, що від правильного вибору педагогічних технологій, прийомів, інноваційних форм і методів навчання залежить ефективність українськомовної професійної підготовки студентів-іноземців, проте одним із відкритих питань методики викладання української мови як іноземної є принципи навчання на початковому та просунутому етапах у медичних ВНЗ. У цьому аспекті актуальним залишається обґрунтування *принципу ситуативності* як лінгводидактичної основи формування професійно спрямованого діалогічного мовлення в іноземних студентів при комунікативному підході до навчання. Ситуативність розглядають як один з основних мотиваційних чинників спілкування, а потреба в спілкуванні виникає саме за умови створення певної мовленнєвої ситуації.

Мета статті − обґрунтувати принцип ситуативності як лінгводидактичної основи формування професійно спрямованого діалогічного мовлення в іноземних студентів медичних спеціальностей ВНЗ України.

Виклад основного матеріалу. Загальний термін «ситуація» в сучасній науці визначають як «становище (стан), обстановка, сукупність обставин». Учені В.Бухбіндер, Ю.Пассов, Г.Рогова, В.Скалкін, С.Рубінштейн, О.Щукін, Г.Китайгородська, Е.Сосенко, Д.Ізаренков, Л.Воронін та ін. розкрили зміст поняття ситуації як «сукупності життєвих умов», «фрагмента дійсності», «відрізка діяльності», «форми для досягнення мети» тощо, визначили її обсяг, риси, структуру, методичний потенціал. Разом із тим дослідники ототожнюють поняття мовленнєвої та комунікативної ситуації.

Комунікативною/мовленнєвою ситуацією науковці (В.Богданов, В.Гак, К.Долінін, І.Сусов уважають таку частину соціальної ситуації, що призводить до породження та функціонування мовлення й характеризує обставини спілкування загалом, його стимули, учасників спілкування, місце, час тощо).

В.Гак виділяє в комунікативній/мовленнєвій ситуації мовця й адресата, загальні попередні знання (супозиторії), інтенції та мету спілкування як діючі компоненти ситуації та місце, час, обставини дійсності як предметні компоненти ситуації; відносини (стосунки) між комунікантами, їхні соціально-статусні характеристики як соціально-психологічні компоненти ситуації [2, с. 325-372].

К.Долінін визначає компоненти екстралінгвістичної ситуації та зображає схему комунікативної дії як діяльнісної ситуації, включаючи адресанта, адресата (і спостерігача), повідомлення за допомогою каналу зв'язку та коду на предметно-ситуативному фоні. Усе це відбувається за допомогою мови як інструмента комунікативної діяльності [3, с.5].

Соціальні обставини визначають існування типових сфер спілкування, таких, як суспільно-політична, наукова, освітня, ділова, в тому числі професійна. У різних сферах функціонують і різноманітні стилі й жанри спілкування, а зміни, що відбуваються в кожній із них, викликають вибір актуальних тем дискурсів, лексики, структури висловлювань, текстів тощо.

Отже, під «комунікативною/мовленнєвою ситуацією» розуміємо складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів співрозмовників, реалізованих у мовленнєвому продукті – висловлюванні, дискурсі, що спрямовані адресатові. Адресат й адресант є найважливішими компонентами ситуації спілкування, які втілюють узагальнені риси культури та соціального середовища, а також особистий досвід знань, суджень тощо.

Тематична складова комунікативної/ мовленнєвої ситуації залежить від предметного оточення

комунікантів та типу завдань спілкування. Ю.Пассов зазначає, що «мовленнєва ситуація − це така динамічна система взаємин комунікантів, що базується на відображенні об'єктів і подій навколишнього світу та спонукає до цілеспрямованої діяльності» [6, с.148].

Отже, комунікативною/ мовленнєвою ситуацію уважаємо ту, що викликає будь-яку мовленнєву реакцію, тобто взаємодію в процесі комунікації як мінімум двох учасників. Саме їхня взаємодія становить основу комунікативної/мовленнєвої ситуації, необхідною умовою якої є цілеспрямованість її учасників. У навчальному процесі іноземних студентів-медиків наявні два основних види таких ситуацій: природні (реальні), які виникають під час занять та практичної діяльності, та спеціальні навчальні комунікативні мовленнєві ситуації.

Комунікативні/мовленнєві ситуації, що близькі до реальних і спираються на засвоєний навчальний матеріал, відображають передбачувані акти мовленнєвого спілкування, у методиці називають навчальними комунікативними/ мовленнєвими ситуаціями (Л.Васильєва, Л.Паламар, Н.Станкевич, О.Тарнопольський, Г.Швець та ін.). Навчальна ситуація включає інструкцію викладача, матеріал підручників і посібників, засоби наочності, технічні засоби, умови навчання. Навчальні ситуації регульовані, передбачають мотиваційні та смислові чинники, акти діалогічного спілкування, засновані на сформованих відповідних діалогічних уміннях і навичках та засвоєному мовно-мовленнєвому матеріалі. У сучасній методиці спосіб створення навчальних ситуацій, їх описовий метод усе частіше замінюють (за сприятливих умов навчання) аудіо- чи відеолінгвальним методом, а ситуативно-тематичний підхід до організації навчального матеріалу все частіше використовують, зокрема, у практичних посібниках з української мови як іноземної [4] .

Г. Рогова розглядає навчальні ситуації як такі, що моделюють фрагменти об'єктивної дійсності, співвіднесені з мовленнєвими діями партнерів по спілкуванню, тобто відтворюють та імітують типові ситуації реального життя учасників комунікації. Учасники таких мовленнєвих ситуацій апробовують зразки й моделі реального спілкування іноземною мовою, при цьому формується мовленнєва поведінка студентів, мобілізується їхня увага та розвивається уява [7, с.41].

Моделювання, на думку А.Вербицького, означає відтворення «змісту будь-якої професійної діяльності людини і змісту стосунків між людьми під час виконання цієї діяльності [1, с. 64]». Моделюючи ситуацію спілкування у навчальному процесі, потрібно брати до уваги особливості моделювання, чітко ставити мету й завдання.

Моделювання професійної діяльності та соціальних стосунків медичної сфери в навчальних умовах відбувається на основі створення комплексу різноманітних ситуацій, що випливають із комунікативних потреб майбутніх медичних працівників. Під час навчання українського професійно орієнтованого діалогічного мовлення на просунутому етапі в медичних ВНЗ створюють такі навчальні ситуації, які, з одного боку, мають професійну значущість і задовольняють пізнавальний інтерес іноземних студентів із фахових дисциплін, а з іншого – дозволяють розкрити й реалізувати іншомовні комунікативні здібності.

Оскільки студент-медик виступає в певній соціальній ролі, де реалізується його типова соціально-комунікативна поведінка, то і комунікативні ситуації вважаємо типовими. У якості критеріїв, від яких залежить кожен компонент ситуації, у процесі розроблення комплексу вправ використовують такі положення:

- детермінований вплив на зміст чи форму висловлювання;
- забезпечення мотиваційної та виконавчої властивості мовленнєвої дії;
- процесуальну значущість [5, с. 124].

З метою виявлення найчастотніші типових ситуацій та основних комунікативних потреб іноземних студентів медичних факультетів третіх курсів було проаналізовано календарно-тематичні плани дисциплін: «Пропедевтика внутрішніх захворювань», «Пропедевтика дитячих хвороб»; протоколи практичних, семінарських занять, під час яких студенти вивчають структуру лікарні, догляд за хворими, захворювання різноманітних органів і систем (травлення, дихання, серцево-судинної, скелетної, м'язової, виділення тощо). Найчастотнішими в цій сфері є ситуації: «Первинний огляд хворого», «Збір анамнезу та встановлення діагнозу», «Надання розпорядження медичному персоналу з метою призначення лікування», «Консультація з лікарем-ординатором»; «Повідомлення родичів пацієнта про стан його здоров'я» і т.п.

На основі розглянутого аналізу можна виділити такі основні види ситуативних завдань у навчанні професійно орієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів:

- вибрати із запропонованих варіантів правильне розв'язання, що стосується конкретної ситуації;
- схарактеризувати об'єкт або суб'єкт дослідження та їхні взаємини в пропонованій ситуації;
- виконати завдання на основі знань, діагностики й прогнозування поведінки учасників ситуації;
- сконструювати ситуацію з використанням сценарію або опису фактів реальної практики;
- реалізувати основне комунікативне завдання в ситуативному діалозі;
- зробити аналіз дій в умовах конкретної ситуації і визначити шляхи розв'язання поставленого завдання;

- проаналізувати ситуацію, використовуючи різні поєднання творчих завдань попередніх типів.

Навчально-мовленнєві ситуації передусім перебувають у межах однієї комунікативної теми. У методичному аспекті тему визначають як відображений у нашій свідомості відрізок дійсності. Комунікативна тема передбачає наявність комунікативно-поняттєвого мінімуму, що спирається на лексико-тематичний мінімум та лексико-граматичний матеріал. З цього випливає важливий для формування умінь професійно спрямованого діалогу тематико-ситуативний принцип організації навчального матеріалу.

Отже, навчально-комунікативна ситуація у процесі формування професійно спрямованого діалогічного мовлення іноземних студентів – це така ситуація, в якій умови й обставини підпорядковані єдиній меті: розв'язати завдяки спілкуванню певну професійну проблему, прийняти рішення, досягти бажаного результату. Такі ситуації передбачають свідоме використання студентами засвоєного фахового матеріалу на практиці.

Аналіз професійного мовлення медичних працівників дозволив виділити декілька найбільш актуальних тем медичної сфери та відповідні до них типові комунікативні ситуації (табл.1).

Таблиця 1

Актуальні теми медичної сфери та типові комунікативні ситуації

Соціально-комунікативні ролі	Теми спілкування	Комунікативні ситуації
Лікар – пацієнт	Стаціонар	1. У приймальному відділенні. 2. Збір анамнезу та заповнення історії хвороби
	Поліклініка	1. Первинний огляд. 2. У спеціаліста.
Лікар – лікар-колега	Лікування хворих	1. Встановлення діагнозу. 2. Консиліум лікарів.
	Спостереження за перебігом лікування	1. Лікарський обхід. 2. Консультація спеціалістів.
Лікар – медперсонал	Догляд за хворими	1. Призначення та корекція лікування 2. У маніпуляційній.
	Захворювання органів та систем	1. Моніторинг лікувального процесу. 2. Лабораторні дослідження.
Лікар – родичі пацієнта	Спілкування з родичами пацієнта	1.Повідомлення родичів про стан здоров'я та хід лікування пацієнта; 2. Рекомендації в реабілітаційний період
	Профілактика та лікування дитячих захворювань	1. У педіатра. 2. Консультації.

У межах кожної з означених тем було визначено типові комунікативні ситуації, що забезпечували залучення студентів у сферу професійної діалогової комунікації. На основі принципу рольової організації навчального матеріалу ми виділили основні соціально-комунікативні ролі, характерні для діалогу медичної сфери спілкування, особливості поведінки в яких залежать від типів обставин, за яких відбувається ситуація (її комунікативного професійного спрямування). У середині кожної теми було виділено основні типові комунікативні дії учасників діалогової комунікації, що дали змогу реалізувати конкретні комунікативні акти професійно спрямованої мовленнєвої поведінки.

Ядром мовленнєвої ситуації є певна проблема, відображена в комунікативному завданні, тому під час моделювання типових навчальних ситуацій потрібно створювати систему таких завдань, які б скеровували мовленнєву поведінку студентів на досягнення мети спілкування, ефективно стимулювали мовленнєві наміри та допомагали реалізовувати їх у практичній діяльності. Такі завдання найефективніше реалізовувати в рольових і ділових вправах, ситуативних завданнях, що дадуть змогу студентам як суб'єктам навчальної діяльності виявляти творчу індивідуальність, удосконалити свої комунікативні здібності, проявляти знання з культури професійного спілкування та бути активними учасниками міжкультурного діалогу.

Висновки. Таким чином, ситуативність – основний лінгводидактичний принцип навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів основних курсів у медичному ВНЗ. Ситуативні завдання – пріоритетні методичні засоби формування професійно спрямованого діалогічного мовлення, комунікативно-мовленнєвої поведінки в процесі навчально-мовленнєвої діяльності іншомовних комунікантів.

Література

1. Вербицкий А. А. Человек в контексте речи : формы и методы активного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
2. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1973. – С. 325 – 372.
3. Долінін К. В. О стратегических и тактических принципах методики преподавания русского языка / К.В. Дудников // Руссский язик в школе. – 1988. № 6. – С. 5.
4. Зайченко Н. Ф., Практичний курс української мови для іноземців : усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К. : Знання України, 2005. – 324 с.
5. Методика преподавания русского языка как иностранного / [О. Д. Митрофанова, В. Г. Костомаров, М. Н. Вятютнев, Э. Ю. Сосенко, Е. М. Степанова]. – М. : Рус. яз., 1990. – 268 с.
6. Пассов Ю. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк, 1998. – 159 с.
7. Рогова Г. В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г. В. Рогова, Ф. М. Рабинович, Т. Е. Сахарова. – М. : Просвещение, 1991. – 287с.